

COVID-19 SALGINININ KÜRESEL ÇEVRESEL ETKİSİ

COVID-19 salgını ve bunun sonucunda ortaya çıkan kısıtlamalar, sınırların kapatılması, dünyanın dört bir yanındaki toplumların hayatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Virüs nedeni ile ölüm ve hasta sayısının artması, işletmelerin kapanması ve seyahat yasakları nedeniyle yaşanan ekonomik krizler, okul ve üniversitelerin kapanması ve bunun sonucunda uygulamaya konulan çevrimiçi eğitim araçlarının eğitimin kalitesini düşürmesi gibi bir dizi olumsuz etkiye neden olmuştur. Salgının tartışılması gereken etkilerinden biri de çevresel alanda olmaktadır. Çünkü sanayi devriminin başlangıcından bu yana ilk kez gezegenimizde bazı olumlu çevresel değişime tanıklık ediyoruz. Bununla birlikte, COVID-19'un çevresel etkilerinden bahsederken, salgının uzun vadeli ve kısa vadeli etkilerini ayrı düşünebilmek önemlidir.

19. yüzyılda sanayi devriminin başlangıcından bu yana, hava kirliliği temel çevre sorunlarından biri haline geldi. Volkanik patlamalar, doğal orman yangınları ve organik madde ayrışması gibi doğal süreçlerin neden olduğu bazı kirlilikler olsa da atmosfer, büyük ölçüde insan faaliyetlerinden (antropojenik etkiler) etkilenmektedir. 2000'li yılların başında karbondioksit (CO₂) emisyonlarındaki yıllık artış %3 oranındaydı. Gelişmiş ülkelerde enerji kaynağı olarak kömür kullanımından vazgeçilmesi sonucunda bu sayı 2010'lu yıllarda %0.9'a düşmüştür. Ne yazık ki, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkeleri henüz bu geçişi gerçekleştirememiştir.

Antropojenik faaliyetlerin bir sonucu olarak çeşitli gaz ve partikül maddeler nedeniyle hava kalitesi konusunda endişeler artmaktadır. Havadaki yüksek konsantrasyonlarda bulunan gaz ve partikül maddeleri hem insan sağlığı ve refahı hem de çevre için zararlı etkilere sahip olabilmektedir. Kötü hava kalitesi; kanser, kalp hastalığı, felç ve solunum hastalıkları ile de yakından bağlantılıdır (Godish ve diğerleri, 2015). Ayrıca, araştırmacılar, kötü hava kalitesinin, sosyo-ekonomik endişeleri artıran COVID-19'un etkilerini yoğunlaştırdığını ortaya koymuştur.

Küçük partiküller (PM₁₀ ve PM_{2.5} sırasıyla 10 ve 2.5 mikrometreden küçük partikül madde) solunabilir ve kan dolaşımına karışabilir. PM konsantrasyonları, tarım, endüstriyel üretim, evde yemek pişirme ve ısıtma gibi insan faaliyetlerinden etkilenir. Avrupa'daki ilk kısıtlama önlemleri sırasında, PM₁₀ konsantrasyonları İspanya'da beklenenden %30, Norveç'te %26 ve İtalya'da %25 oranında olduğu tespit edilmiştir. İnsanlar evde daha fazla zaman geçiriyor olsalar da, PM konsantrasyonlarındaki bu düşüş büyük olasılıkla işyerlerinin kapanmasından kaynaklanmaktadır. Seyahat, sera gazı (GHG) emisyonlarının, özellikle CO₂ ve nitrojen dioksit (NO₂) emisyonlarının ana

nedenlerinden biridir. Ayrıca çalışmalar, NO₂ seviyelerinin, kentsel alanlar için büyük bir sorun olan ve ruh sağlığının yanı sıra vahşi yaşamı da etkileyebilen trafik kaynaklı gürültü kirliliği ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Salgın sırasındaki kısıtlamalar insanları evden çalışmaya ve turizm amaçlı seyahat, iş seyahatleri ve işe gidip gelme dâhil daha az seyahat etmeye zorlamakta ve sonuç olarak hava kalitesinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum nedeniyle havacılık, kısıtlama önlemlerinden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Bunun olumsuz ekonomik etkileri olsa da, sera gazı emisyonlarını azalmasını, hava kalitesinin iyileşmesinde olumlu yansımaları kanıtlanmıştır.

Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) (2020) açıklamasında, nitrojen dioksit (NO₂) seviyelerinin Avrupa genelinde önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Örneğin Nisan 2020'de NO₂ emisyon seviyeleri İspanya'da beklenenden %61, Fransa'da %52 ve İtalya'da %48 daha düşük çıkmıştır. 2020'de küresel CO₂ emisyonları 2.4 milyar ton veya %7 oranında azaldı. Düşüşe rağmen, küresel CO₂ emisyonları 39 milyar tona ulaşarak, atmosferdeki toplam CO₂ artışına yol açtı, zira CO₂'nin atmosferde ve okyanuslarda yüzyıllarca kalabildiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, sera gazı seviyelerindeki düşüşe rağmen, emisyonlardaki mevcut düşüş, yeterli olmamaktadır ve esasen sıfır CO₂ emisyonu hedeflenmelidir.

Azalan sera gazı emisyonları ve enerji talebi, 2020 yılında hava kalitesi açısından olumlu etkiler yaratmıştır. Böylece salgının çevre üzerinde kısa vadeli bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, uzun vadeli sonuçlara ulaşmak için, iklim değişikliğinin etkilerini sınırlamak için küresel olarak siyasi tedbirler alınmalıdır. Politikacılar, kısıtlamalar sırasında hava kalitesindeki değişiklikten bazı dersler almadıkça, 2021'de sera gazı emisyonlarının yeniden artması kaçınılmazdır.

Diğer taraftan, salgın plastik atığı gibi yeni bir sorunun ortaya çıkmasına da neden olmuştur. 2017'de Birleşmiş Milletler, plastik kirliliğini dünya çapında bir kriz olarak ilan eden bir açıklama yaptı. Ayrıca 2019 yılında Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi, plastik atıkları da içerecek şekilde değiştirilmiş ve 180'den fazla ülke tarafından onaylanmıştır. COVID-19'un ortaya çıkışı, plastik atık yönetiminin geliştirilmesini ve iyileştirilmesini de aksettirmektedir.

Salgının başlangıcından bu yana, eldiven, plastik şişelerdeki el dezenfektanları ve maskeler gibi tek kullanımlık kişisel koruyucu ürünlere talep artmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, tek kullanımlık plastik ürünlerin üretiminde %40 oranında bir artış yaşandığını

duyurdu. Bir yandan, plastik malzemelerin kullanımı virüsün daha hızlı yayılmasını önlemeye yardımcı olurken, diğer yandan, sürdürülebilirlik üzerinde bir baskı oluşturarak plastik kirliliği konusunu daha da kötüleştirmektedir. Plastik malzemelerin kullanımının yanlış yönetimi, ayda 129 milyar yüz maskesi ve 65 milyar eldiven kullanımına mal olmaktadır.

Bununla birlikte, restoranların ve kafelerin kapatılmasıyla birlikte, genellikle tek kullanımlık plastik kaplar ve paketler halinde gelen paket servis yemek hizmetlerinde bir talep artışı yaşanmıştır. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde ise ürünlerin plastik malzemeyle ambalajlanmasını gerektiren benzer büyük bir talep oluştu. Bu açıdan atık yönetimi, yalnızca virüsün yayılmasını durdurmaya değil, aynı zamanda çevreyi korumaya yardımcı olacak önemli bir kamu hizmeti olmalıdır. Salgın sırasında tek kullanımlık plastik kullanma davranışının, büyük olasılıkla uzun vadeli bir etkiye sahip olacağı, henüz yeni oturmaya başlayan geri dönüşüm algısını değiştireceği beklenebilir. Devamında, çevresel olarak daha sürdürülebilir ürünler seçilecek ve sosyal farkındalıktaki son ilerlemeleri dengelenecektir.

Salgın bize çevreyi uzun süredir ihmal ettiğimizi hatırlatmıştır. Bu açıdan bakıldığında, COVID-19'un zoonotik bir hastalık (hayvanlardan insanlara geçen hastalık) olduğunu belirtmekte fayda vardır. Günümüzde, mevcut bulaşıcı hastalıkların %60'ı hayvan kökenlidir ve bu tür yeni hastalıkların %75'i hayvanlardan insanlara bulaşan türdendir. Bununla birlikte, 1940'tan beri ortaya çıkan hastalıkların %50'si, evcil hayvan çiftliklerinde ortaya çıkmıştır. Bu da bizi zoonotik hastalıkların yayılmasının ana sebebinin insan-hayvan etkileşiminin neden olduğu çevresel bozulma olduğu sonucuna getirmektedir. Bu nedenle, gelecekte benzer salgınları önlemek için çevresel sürdürülebilirliğe odaklanmamız gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler'in (BM) çevre sorumlusu Inger Andersen'in belirttiği gibi, "doğa bize koronavirüs salgını ve devam eden iklim krizi ile ilgili bir mesaj gönderiyor" ve eğer insanlar iklim değişikliğine, biyolojik çeşitlilik kaybına neden olan faaliyetlerini değiştirmezlerse patojenlerin yayıldığını görebildiğimiz gibi, tekrar tekrar benzer krizlerle karşılaşabiliriz. Dünya salından çıkarken, hükümetler gezegen için daha iyi olan sürdürülebilir bir ekonomiye odaklanmalıdır. Turizm ve otelcilik gibi birçok endüstri, salgının ekonomik sonuçlarından muzdarip olsa da, iyileşme sürecinde sürdürülebilir kalkınmaya geçme fırsatını değerlendirmelidirler.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Azerbaycan Başbakanı Ali Asadov'u Ankara'da kabul etti. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Azerbaycan'ın kısa süre önce kurtarılan topraklarını yeniden canlandırma ve inşa etme sözü vererek, bu bölgelerin kalkınmasında Türkiye'nin Azerbaycan'ı desteklemeye devam edeceğini açıkladı. Başbakan Asadov, Türk tarafına sadece Dağlık Karabağ sorunu sırasında verdiği destek için değil, aynı zamanda COVID-19 salgını sürecindeki yardımlarından dolayı da teşekkür etti (Aa.com.tr, 18.02.2021).
- Gürcistan Başbakanı Giorgi Gaharia, önde gelen muhalif siyasetçi Nika Melya'nın gözaltına alınması konusunda kendi ekibiyle görüş ayrılıkları nedeniyle istifa ettiğini açıkladı. Birleşik Ulusal Hareket muhalefet partisi Başkanı Nika Melya, Haziran 2019'da sokak protestolarında şiddeti kışkırtmakla suçlanırken, Melya, siyasi gerekçelere dayandığı gerekçesiyle suçlamayı reddetmiştir. Bu nedenle Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 18 Şubat'ta yapılması planlanan üçlü dışişleri bakanları toplantısı ertelendi (Reuters.com, 18.02.2021).
- Türkiye Özel Kuvvetleri ve Pakistan'ın Özel Hizmetler Grubu, üç haftalık ATATÜRK-XI 2021 ortak askeri tatbikatını tamamladı. Tatbikatın kapanış töreni Pakistan ordusunun Afgan sınırı yakınındaki Tarbela'daki Özel Servis Karargahı'nda yapıldı. Tatbikatta; terörle mücadele operasyonları, yakın muharebe, ateş ve hareket teknikleri, helikopterden inme, tahkimatlı alanların ele geçirilmesi ve rehine kurtarma eylemleri üzerinde duruldu (Aa.com.tr, 20.02.2021).
- Özbekistan Oliy (Yüce) Meclisi Senatosu ve Rusya Federal Meclisi Federasyon Konseyi, Parlamentolar Arası İşbirliği Komisyonu'nun beşinci çevrimiçi toplantısını gerçekleştirdi. Katılımcılar, ikili ilişkilerde kaydedilen ilerlemeden duydukları memnuniyeti dile getirerek, çeşitli konuları görüştüler. Taraflar özellikle işçi göçü üzerinde durarak, bu alandaki acil sorunların ortak çözümüne odaklandılar. Tarıma dayalı sanayi sektörü ve turizm alanında işbirliği konuları da katılımcılar tarafından detaylı olarak ele alındı (Uzdaily.uz, 18.02.2021).
- Tacikistan Dışişleri Bakanı Birinci Yardımcısı Husrava Noziri, Moğolistan'ın Tacikistan Büyükelçisi Luvsan Battulga ile görüştü. Görüşmede taraflar mevcut ikili ilişkileri, ekonomi alanındaki işbirliğini, tarım ve hidro-enerji konularını ele aldı. Taraflar, uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde Tacik-Moğol işbirliğinin geliştirilmesini de değerlendirdiler (Avesta.tj, 19.02.2021).
- NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, askeri ittifakın, "zamana gelmeden" Afganistan'dan asker çekmeyeceğini açıkladı. Afganistan'da konuşlanmış olan askerlerle ilgili nihai karar, Başkan Joe Biden'ın 1 Mayıs'ta sona erecek olan süreyi uzatmasına veya sonra erdirmesine bağlı olacaktır. Halihazırda Pentagon, bölgedeki birlikleri muhafaza etme, bölgeyi terk etme veya bölgeden kademeli olarak geri çekilme planları üzerinde durmaktadır. Anlaşma ve nihai karar Beyaz Saray'da incelenmektedir (Wionews.com, 15.02.2021).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Moğolistan Başbakanı Luvsannamsrain Oyun-Erdene, Türkiye'nin Moğolistan'daki Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Ahmet Yazal'ı kabul etti. İkili ilişkilerdeki olumlu eğilimleri görüşen taraflar, ikili ticaretin gelişmesi ile turizm ve hava taşımacılığı alanlarındaki işbirliğini harekete geçirme üzerinde mutabık kaldılar. Taraflar, Nisan 2021'den itibaren karşılıklı olarak ayda iki kez direkt uçuş yapmayı planladıklarını belirterek, deri ve deri mamullerinin ticaretini artırma yönündeki niyetlerini de dile getirdiler (Montsame.mn, 19.02.2021).
- Özbekistan Dışişleri Bakanı Abdulaziz Kamilov Türkmenistan ziyaretinde, ülkenin Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov ile bir görüşme yaptı. Taraflar, Orta Asya'daki altyapı ve ulaştırma projelerinin uygulanması üzerine işbirliği konularını görüştüler. Aynı gün Kamilov, Türkmen mevkidaşı Raşid Meredov ile birlikte iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasındaki 2021-2022 için bir işbirliği programı imzaladılar. Belge, bölgede ticaret ve ekonomik entegrasyonunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Kabar, 18.02.2021).
- Kazak Maliye Bakanı Eurlan Jamaubayev, 2020'de ulusal bütçe açığını 2.2 trilyon tenge (5.29 milyar dolar) olduğunu açıkladı. Yetkililer, açığı kapatmak için 3 trilyon tenge (7.2 milyar dolar) borç aldı. Sınırlı iç piyasa kaynakları nedeniyle, hükümet 223 milyar tenge (536.7 milyon dolar) değerinde ruble bonusu ihraç etti. 1 Ocak 2021 itibarıyla, Kazakistan'ın devlet borcu 20.6 trilyon tengeye (49.5 milyar dolar) ulaşarak, GSYİH'nin %29.6'sını oluşturdu. Hükümet borcunun, toplam devlet borcu ve GSYİH içindeki payı sırasıyla %80 ve %23.9'a denk geldi (Kazinform, 19.02.2021).
- Özbekistan Deri ve Ayakkabı Üreticileri Derneği, ülkenin 2021'in 4. çeyreğinden itibaren Nike ve Adidas marka ayakkabı üretimine başlayacağını bildirdi. İşletme, başlangıçta yılda 3 milyon çift spor ayakkabı üretecek olup, 2022'nin 3. çeyreğinde tam kapasiteye ulaşacaktır. Bu kapsamda yapılacak yatırım projelerinin maliyeti 12 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Özbekistan'da üretilecek ayakkabıların %50'sinin Orta Asya ülkelerine ihraç edilmesi planlarken, iç pazarın payının da %20 civarında olacağı tahmin edilmektedir (UzReport, 20.02.2021).
- Ukrayna'nın Türkiye Büyükelçisi Andrii Sybiha, 2020 yılında Ukrayna ile Türkiye arasındaki ikili ticaretin yaklaşık 5 milyar dolar olarak gerçekleştiğini ve salgın öncesi seviyesini koruduğunu açıkladı. Bu rakam, salgın döneminde uygulanan kısıtlamaların iki ülke ticaret hacmini etkilemediğini göstermektedir. Sybiha, son 4 yılda ticaretin büyüme oranlarının yüksek olduğunu ve %10 ile %15 arasında değiştiğini de belirtti. Ayrıca, muhtemel serbest ticaret anlaşmasıyla ilgili beklentilerin umut verici olduğunu da ifade eden Sybiha, ülkeler arasındaki ticaret hacminin, iki katına çıkarak, hızlı bir şekilde 10 milyar dolara ulaşma potansiyeline sahip olduğunu da vurguladı (Ukrinform.net, 19.02.2021).
- Azerbaycan'ın ADY Freight firmasının yaptığı açıklamada, 2020'de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu üzerinden yük trafiğinin 2019 göstergelerine kıyasla 2 kattan fazla arttığını bildirdi. Yük trafiği 110 bin tondan yaklaşık 225 bin tona çıktı. Aynı dönemde konteynerleştirme payı %76'dan %77.5'e yükseldi. Yakın zamanda çift yönlü olarak çalışmaya başlayan demiryolunun, kısa bir süre içerisinde halihazırda 6 milyon tonluk kargoyu, 20 milyon tona çıkarması beklenmektedir (AzerNews, 17.02.2021).

Toplum ve Kültür

- Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdat Amreyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile görüştü. Taraflar, Türkiye'nin katılımıyla konsey tarafından yürütülen mevcut projeleri, 2020-2025 Türk Dünyası Stratejisi ve 2040 Türk Dünyası Vizyonu raporları gibi geleceğe yönelik planları ele aldı. Genel Sekreter, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin 31 Mart'ta Kazakistan'da düzenlenecek gayri resmi zirvesi hakkında da detaylı bilgi verdi (Aa.com.tr, 21.02.2021).
- Tacikistan Dil ve Terminoloji Komitesi Başkanı Olimjon Muhammedjonzoda, Pamir Dağları'nın Korjenevskoy Zirvesi'nin adının Özodi, Özodi Zirvesi'nin adının da Sangalak olarak değiştirildiğini duyurdu. Korjenevskoy Zirvesi, Pamir Dağları'nın üçüncü en yüksek zirvesi olup, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki beş "Kar Leoparı Zirvesi'nden" biridir. Zirveye, Ağustos 1910'da bölgede keşifte bulunan Rus coğrafyacı Nikolay L. Korjenevskiy'nin eşi Evgenya Korjenevskaya'nın adı verilmişti (Asiaplustj.info, 17.02.2021).
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev, UNESCO'nun himayesinde Kazakistan hükümeti ile UNESCO arasında Uluslararası Kültürler Yakınlaşma Merkezi'nin kurulması hakkındaki anlaşmayı onaylayan yasayı imzaladı. Merkez, kültürlerarası iletişimde kapasite geliştirerek, görüşme ve bilgi paylaşımı için bir platform oluşturarak farklı inaç ve kültürlerin barış içinde bir arada yaşamasını ve hoşgörüyü teşvik edecektir. Merkez, ayrıca Kazakistan'ın UNESCO'daki girişimlerinin etkin tanıtımına katkıda bulunacak ve Kazakistan'ın uluslararası düzeyde güvenilirliğini artıracaktır (Astanatimes.com, 16.02.2021).
- Karaganda ilaç kompleksi, Kazakistan topraklarında koronavirüs enfeksiyonuna karşı Rus "Sputnik V" (Gam-COVID-Vac) aşısının kayıt prosedürünü tamamladı. Kazakistan Sağlık Bakanlığı bünyesindeki uzman bir ekip, kayıt dosyasının belgelerini dikkate alarak aşımın güvenliğini, kalitesini ve etkinliğini onayladı. Rus "Sputnik V" aşısının üretimine 2020 Aralık sonunda Kazakistan'da başlanmıştır. Üretimin ilk aşamasında 2 milyon doz aşım üretilmesi planlanmaktadır (Iz.ru, 15.02.2021).
- Kırgızistan'ın Türkiye Büyükelçisi Kubançbek Ömüraliyev, Ankara Keçiören Belediye Başkanı Ergut Altınok ile görüştü. İkili ilişkileri ele alan taraflar, Keçiören Belediyesi ile Kırgızistan belediyeleri arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin daha da geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekti. Taraflar, Keçiören Belediyesi önündeki meydana Manas temalı bir anıt dikilmesi, Kırgız halk sanatının ulusal ürünlerinin sergilenmesi ve satış için Estergon Kalesi Türk Kültür Merkezi'nde yer tahsis edilmesi konularında mutabık kaldılar (En.kabar.kg, 17.02.2021).
- Uluslararası Türk Kültür ve Mirası Vakfı Başkanı Günay Afandiyeva ile Kırgız Cumhuriyeti Maslahatgüzarı Mukhamed Lou arasında Azerbaycan'da bir toplantı düzenlendi. Taraflar, Vakfın, Türkçe konuşan halkların zengin eserleri ve kültürel mirasını tanıtmayı amaçlayan geniş çaplı faaliyetlerinin öneminde değinerek daha fazla işbirliği imkanları konusunda görüş alışverişinde bulundu. Taraflar, ayrıca Vakfı ile Kırgızistan arasındaki ortaklığın güçlendirilmesinin üzerinde durarak, geleceğe yönelik planları görüştüler (Azer-tag.az, 18.02.2021).